

Speltid: 52 min.

Från: 9 år

Ämne: Historia, Traditioner

Originaltitel: Christmas Tales

Produktion:
Carrere Group, 2011

Svensk version:
Cinebox, 2012

Ansvarig utgivare:
Katarina Lundgren

Filmmnr: 15068

Nu är julen här! Men vad firar vi och varför?

Följ med på en spännande resa bakåt i tiden, som berättar om kända som glömda myter och traditioner runt om i världen.

Diskussionsfrågor innan visning av filmerna

1. Vad tänker ni när ni hör ordet jul? Är det några traditioner som känns speciellt viktiga för er? Diskutera i klassen!
2. Föreställ er hur det kunde se ut i Sverige förr i tiden, mitt under kallaste vintern. Tänk er att det inte finns någon elektricitet. Maten och värmekällorna såg annorlunda ut. Det fanns inga affärer på samma sätt som idag. Möjligheterna att resa var små. Försök att se tiden ur det perspektivet och fantisera hur det kunde vara att leva då. Diskutera i klassen vad som ni tror var bäst – och värst.

1. Om juldatum

I många länder firas Jesus födelsedag på juldagen. Men ingen vet exakt när på året Maria födde Jesus. Det var först år 330 efter Kristus, under den romerska kejsaren Konstantins ledning, som kyrkan bestämde att 25 december var Jesus födelsedag. Jesus födelse har tidigare firats både 6 januari, 25 januari, 10 april och 29 maj.

Att det blev just den 25:e december finns det ett par alternativa förklaringar till: Några av de viktigaste högtiderna firades kring vintersolståndet den 21 december, som jöl och Saturnalia. Den sistnämnda högtiden firades av romarna till Saturnus ära. Med andra ord tog man redan existerande och förankrade högtider och omtolkade dem i ljuset av den nya religionen. Genom att välja 25:e som datum kunde kyrkan tränga undan urgamla hedniska traditioner och ersätta dem med en kristen högtid: firandet av Kristi födelse.

Diskussionsfrågor

1. Vilket datum är det vanligast att man firar Jesus födelse?
2. Vad är det för speciellt med den 21 december?
3. Till vilken asakonung bad människorna, för att solen skulle återvända?
4. Vad var speciellt med Saturnalia-högtiden?
5. Vad fick ersätta de tidigare "hedniska" traditionerna, då kyrkan fick bestämma?

2. Om julkrubban

För många handlar krubban bara om Jesus födelse i ett stall. Men själva ordet kommer av det tyska ordet Krubbe, som betyder "fodertråg för djur". Enligt Lukasevangeliet i Bibeln så föddes Jesus i ett stall och lades i ett fodertråg, på enklast möjliga vis.

Från 500-talet och framåt började Jesus födelse spela en viktigare roll, och i vissa kyrkor inreddes krubbor där man använde sig av människor och riktiga djur för att illustrera händelsen.

På 1800-talet blev det populärt med mindre krubbor, där Maria, Josef och de tre vise männen smyckades i färggranna kläder. Även andra figurer och djur förekom. Liknande krubbor används än idag, gjorda i alla slags material och storlekar.

Diskussionsfrågor

1. Vad är en krubbe?
2. Hur tror man att Jesus födelseplats såg ut?
3. Hur lät Franciskus av Assisi återskapa Jesus födelse?
4. Vad var mysteriespel för någonting?
5. Vad hände med krubbor och mysteriespel under den franska revolutionen?

3. Om julandan

Traditionen att byta presenter med varandra vid juletid började för länge sedan, i de sydeuropeiska, germanska och romerska civilisationerna. Presenterna utgjorde fredsgåvor. Då den kristna julen ersatte de hedniska riterna blev generositeten en del av den kristna filosofin.

Under medeltiden skänkte slottsherrarna ved till sina undersåtar, så att de kunde elda och få värme i sina hus. På julafton var det vanligt att man hedrade sina anfäder. När folket gick i midnattsmässan ställdes mat fram åt de döda släktingarna. På julaftons natt bjöd bönderna in passerande fattiga, så de kunde få sig ett mål varm mat. I stallen fick djuren finare och mer foder än vanligt, och inte heller husets gårdstomte glömdes bort. Än idag ställer vissa fram en tallrik gröt åt tomten.

Under 1000-talet införde biskopen Odilo av Cluny en "Gudsfred" som innebar att fientliga handlingar förbjöds under julhelgen. Gudsfreden spreds över resten av Europa. På den första juldagen under första världskriget lade soldater ned vapnen på många håll. Man bytte sedan presenter och åt julmiddag tillsammans. Oavsett religion och kultur är julen en tid av frid för många, då man samlas, umgås och är generösa mot varandra.

Diskussionsfrågor

1. Vad anses stjärnan vara en symbol för?
2. Hur kom det sig att givmildhet blev en del av den kristna filosofin?
3. Vilken slags present fick folket av sina slottsherrar under medeltiden?
4. Hur brukade familjerna fira sina döda släktingar under julen?
5. Vad hände på flera håll vid den första julen under första världskriget?

4. Om julgranen

Förr i tiden var granen ett heligt träd i Norden. Speciellt granen ansågs vara vintersolståndets träd. Den 21 december pryddes trädet och gavs offer, för att sedan brännas upp så att välståndet kunde garanteras kommande år.

Traditionen att använda julgran i hemmet inleddes på 1500-talet och härstammar från tyska protestanter. Enligt legenden ska Martin Luther ha legat bakom det mera utbredda bruket av julgranar, som först spred sig bland adel och rika borgare. När tillverkningen av ljus och utsmyckning blev billigare spred sig bruket vidare till fattigare familjer. Den första rapporterade svenska julgranen är från 1741.

Granen i ett borgarhem vid 1900-talets början kunde digna av papperskarameller, kakor, äpplen, korgar, ljus med mera. Statarens gran kläddes betydligt enklare med till exempel äpplen, vaddtussar, kristyr och marknadskarameller. I torparhem nöjde man sig länge med smågranar som kunde ställas på bordet. Först vid 1900-talets början blev granen allmän sed i vårt land. Sedan att resa kommunala utomhusgranar slog igenom 1920 och idag använder ca 75 procent av de svenska hushållen julgran.

Diskussionsfrågor/uppgifter

1. Ge ett exempel på ett träd som ansågs ha magiska kraft i Norden.
2. När firades (oftast) vintersolståndet?
3. Vad skulle en gran framför kyrkan, dekorerade med röda äpplen, påminna folket om?
4. Vem sägs ha varit den första som tog in ett helt träd under julen?
5. Hur många av er har julgran? Rita en bild på hur ni brukar dekorera den.

5. Om jultomten

Från början var jultomten av hedniskt ursprung. Det engelska namnet Santa Claus är en förvrängning av namnet Sankt Nikolaus., som var en romersk-katolsk biskop. Nikolaus levde under det fjärde århundradet i Myra och var känd för sin godhet. Men hur kunde detta helgon bli till dagens jultomte?

Jo, år 1822 författade Clement Clarke Moore en julramsa till sina barn; *The Night Before Christmas*. Rimmet blev väldigt populärt, så populärt att illustratören Thomas Nast inspirerades av den när han gjorde en berömd illustration av Santa Claus år 1863. Den röda dräkten med vita pälskanter dök upp i USA i början av 1900-talet. Men det var genom tecknaren Haddon Sundbloms illustrationer för Coca Cola år 1931 som dagens (amerikanska) tomte tog form. I Sverige påverkades vår uppfattning om hur tomten såg ut av bland annat Jenny Nyströms illustrationer.

I Sverige blev tomten vanlig först på 1900-talet – innan honom hade vi Julbocken. Förr gick ungdomar runt i byn och sjöng utklädda till julbockar och fick mat som tack. Senare började männen klä ut sig till bock för att dela ut julkappar. Bocken som sådan ska ha varit en symbol för Tors bockar.

Föreställningen med små nissar som sitter och tillverkar leksaker på löpande band i Nordpolen har bland annat sitt ursprung i Elsa Beskows nära 100 år gamla historia *Olles skidfärd*. I den åker Olle upp till Kung Vinter och får se hans verkstad – full av små vättar klädda i samestil.

Diskussionsfrågor/uppgifter

1. Vad är Sankt Nikolaus berömd för?
2. Enligt legenden hade Sankt Nikolaus med sig en annan person när han delade ut sina presenter. Vem var det?
3. I USA blev Sankt Nikolaus känd under ett annat namn - vilket?
4. Vilken känd dryck har gjort så att jultomten ser ut som han gör i USA?
5. Rita en bild på hur du tycker att jultomten ska se ut.

6. Om julkalkonen

Julmat kallas den mat som serveras över hela julhelgen. Maten varierar mycket mellan olika länder. Här i Sverige äts bland annat lutfisk och julsinka, medan exempelvis Polen och delar av Tyskland äter karp. I både Storbritannien och USA är kalkon en av de mest vanliga – och viktiga – rätterna på julbordet.

Traditionen att äta kalkon kommer från bruket att äta gås i Europa under medeltiden.

Till exempel serverades gås vid Mårtensmässan (idag även kallad Mårten gås). Efter att Christofer Columbus år 1492 gjorde Amerika känt anlände fler européer till det nya landet. Eftersom inga gäss fanns att tillgå i det nya landet så använde invandrarna den inhemska fågeln kalkon istället. Kalkonkött blev snabbt omtyckt och bruket att äta kalkon spred sig tillbaka till Europa.

År 1620 nådde skeppet *Mayflower* Amerika. Men nybyggarna fick en svår tid i det nya landet och många svult. Indianerna hjälpte dem att överleva och året därpå bjöd nybyggarna in sina räddare att äta med dem. Det bjöds bland annat på stekt kalkon. På så sätt föddes traditionen med Thanksgiving. År 1789 förklarade president George Washington Thanksgiving som en nationell högtid, och idag är det en av de populäraste helgerna i USA.

Diskussionsfrågor

1. Vilken slags fågel var det vanligt att man festade på i Europa under medeltiden?
2. Hur kom det sig att just kalkonen blev en så populär festmåltid?
3. Vad har egentligen stadsnamnet Calcutta med namnet kalkon att göra?
4. Vad var jesuiterna extra bra på?
5. Vad är Thanksgiving för någonting?

7. Om juldekorationer

En mycket gammal juldekoration är järneksblad. Många av dagens juldekorationer var från början mytiska symboler för skogen. De markerade bandet mellan människan och naturen, som till exempel vid vintersolståndet den 21 december. Vid Saturnusfesten i december brukade romarna dekorera sina hem med dekorationer gjorda av lövtäckta grenar. Under medeltiden blev det vanligt att dekorera husen med bladverk till jul. Gröna buketter hängdes på väggarna. Järnek ansågs skrämja bort trollkarlar och häxor.

Än idag är det vanligt att hänga upp en mistel ovanför dörrposten. Bland forntidens människor användes misteln vid vintersolståndets högtidsfirande, då den sågs vara helgad åt solen. Man trodde att den hade en helande kraft. Den hedniska seden att kyssas under misteln skedde tidigt under natten av festande och dryckenskap, under det att man firade den ”gamla solens” död och födelsen av den ”nya solen”. Också kristna har genom århundradena förknippat solen med Jesusbarnet. På julnatten symboliseras det av brinnande ljus.

På 1400-talet började folk ta in träd i sina hus. Julträdet blev en symbol för högtiden. Förr kläddes vanligen julgranen med vaxljus, äpplen och kakor.

Men från och med 1800-talets mitt fanns speciella julgransdekorationer att köpa i städernas bodar och på marknaderna. Julgranskarameller med bokmärken på och med eller utan ”smällare” dök upp omkring år 1870. Julgransflaggorna uppträdde på snören blev populära vid sekelskiftet. Glitterstjärnorna kom först en bit in på 1900-talet.

Diskussionsfrågor

1. Hur brukade romarna dekorera sina hem vid festen i december?
2. Varför tändes kristna brinnande ljus på julfattningen?
3. Vad ansåg man förr i tiden att järnek skrämde bort?
4. Hur brukade de små julträden dekoreras förr i tiden?
5. Vilken uppfinning fick stor betydelse för hur man dekorerade julgranar i slutet på 1800-talet?

8. Om julklappar

Traditionen att ge och få julklappar är mycket gammal. Långt före vår tid var vintersolståndet en tid då de germanska folken bytte gåvor med varandra. En myt berättar om asaguden Heimdall som gav presenter till alla barn. På 800-talet före Kristi födelse påstås den sabinske kungen Titus Tatius ha fått några gröna kvistar i gåva. Kvistarna hade skurits från gudinnan Strenias heliga träd och presenten skulle skänka honom hälsa och ett långt liv. Även under högtiden Saturnalia, som firades av romarna, var det vanligt att byta gåvor vänner emellan.

Sankt Nikolaus är en av förebilderna till dagens jultomte. En dag sägs han ha gått förbi ett hus där det bodde tre mycket fattiga unga systrar. För att hjälpa dem kastade han in några mynt. Dessa råkade hamna i en strumpa hängd på tork, och gåvan upptäcktes först på morgonen av systerarna. Legendan sägs ha gett upphov till dagens julklappar och julklappsstrumpa.

Julklappar sägs ha fått sitt namn efter att man klappade på dörren och slängde in en present tillsammans med ett retsamt rim. I Europa började barn tidigt att knacka på hos sina grannar, för att få gåvor som frukt eller sötsaker. Som gentjänst sjöng barnen visor för givaren. Gav man barnen en gåva sades man få ett framgångsrikt år. I Sverige fanns en tradition där ungdomar klappade på dörren, och när man öppnade kastades en skämtgåva in som kunde bestå av ett vedträ eller en halmfigur. Fäst vid gåvan var en lapp med ett rim – föregångaren till dagens julklappsrim.

På 1900-talet blev traditionen med jultomten och julklappar allt mer populär. Så småningom, efter andra världskriget, började enkla presenter som frukt och sötsaker att ersättas med tillverkade leksaker.

Diskussionsfrågor

1. Vad gjorde asaguden Heimdall enligt legenden?
2. Enligt myten fick Titus Tatius vadå i julklapp?
3. Varför knackade barn under medeltiden extra gärna på hos sina grannar under juletid?
4. Fick Jesus några presenter på sin födelsedag (juldagen)? Av vem?
5. Ge några exempel på vad barn kunde få i julklapp förr i tiden.

9. Om ursprunget till ordet jul

I olika länder har ordet jul olika betydelser. I Italien säger man Natale, i Spanien Navidad, i Frankrike Noël och i England Christmas. Orden har olika ursprung i olika länder, som till exempel det engelska Christ och mass. Det vill säga ungefär ”Kristusmessa” på svenska. Ordet Noël dök upp första gången i Frankrike under medeltiden. Troligtvis kommer ordet av en förvrängning av det latinska Natalis dies, som betyder ”födelsedagen”. Det syftar på att de kristna firade Jesus födelse vid jul.

I Nordeuropa firades vintersolståndet långt före att kristendomen kom hit. Det skandinaviska namnet Jul, och även det anglo-saxiska Yule, är gammal-germanska benämningar på denna förkristna högtid, som bland annat firades till guden Tors ära. Bland annat kommer seden med julkubben därifrån, liksom det faktum att halmbocken (som symboliserar Tors bockar) än idag är vanlig vid vårt julfirande.

Diskussionsfrågor/uppgifter

1. Ge några exempel på hur man säger jul på andra språk.
2. Ta reda på mer om det svenska ordet jul. Leta efter information på internet. Hur tror ni att det kommer sig att ordet för jul skiljer sig åt i många länder, samtidigt som det går att spåra ordens betydelse bakåt i tiden, på samma vis som här? Diskutera!
3. Det finns många klassiska sånger som handlar om julen. Dela in er i några olika grupper. Välj ut två sånger/grupp och diskutera vad sångtexterna handlar om. Öva sen på sångerna och framför inför resten av klassen.

10. Om de tre vise männen

Myten om de tre vise männen handlar om tre österländska kungar som följde ljuset från en stjärna, vilket ledde dem

till Bethlehem. Där sägs de ha funnit den nyfödde Jesus och de hedrade sin Messias med dyrbara gåvor. Inte förrän på 500-talet efter Kristus fick de tre kungarna sina namn: Melchior, Balthasar och Kaspar.

De tre kungarna fick representera varsin av de världsdelar som var kända under medeltiden: Europa, Asien och Afrika.

Först omkring år 100 efter Kristus började man anta att männen var kungar, då presenterna var kungligt dyrbara. Varje gåva hade sitt symbolvärde. Guld förknippas med kunglig och andlig makt. Rökelse användes för att parfymera och rena luften, för att lyfta själen till Gud. Myrra är en speciell kåda, som användes vid balsamering av kroppar.

Enligt vissa teorier var de tre vise männen inte kungar utan mager, det vill säga lärda män från Orienten. På gammalpersiska betyder Magus ”religiös man med vetenskaplig kunskap”. Så varför begav sig dessa mager på sin långa och farliga resa? Enligt legenden visade en stjärna sig, vilken de följde fram till födelseplatsen. Vissa tror att den berömda stjärnan var Halleys komet, som syns från jorden med jämna mellanrum. Men det stämmer inte riktigt med tiden för Kristi födelse.

”När Jesus hade fötts i Betlehem i Judeen på kung Herodes tid kom några österländska stjärntydare till Jerusalem och frågade: ’Var finns judarnas nyfödde kung? Vi har sett hans stjärna gå upp och kommer för att hylla honom.’ ... ’De gick in i huset, och där fann de barnet och Maria, hans mor, och föll ner och hyllade honom. De öppnade sina kistor och räckte fram gåvor: guld och rökelse och myrra.’,

Ur Matteus Evangelium, kapitel 2, vers 1, 2 och 11, Bibel 2000.

Diskussionsfrågor

1. Vilka var de tre vise männen?
2. Vad betyder mager?
3. Hur kom det sig att de tre vise männen gav sig ut på sin långa resa? Vad var det som visade sig?
4. Kan du komma ihåg namnen på de tre vise männen?
5. Vad hade de med sig för gåvor till Jesusbarnet?

11. Om julkubben

Julkubben har en mycket gammal historia. Den är kopplad till firandet av vintersolståndet som infaller på årets kortaste dag. Vissa menar att julkubben i själva verket betyder solkubben.

Jul sägs betyda hjul, en hednisk symbol för solen. För att hedra solen och ljuset brukade de germanska folken tända stora bål.

Man tror att traditionen med julkubben startade på 1000-talet, då varje familj hämtade den största delen av en trädstam från skogen. Den skulle sen brinna så länge som möjligt. Enligt sed måste kubben huggas före gryningen. Oftast valdes ett frukt- eller kastanjetråd som dekorerades med band och blad. Träet bars sen till eldstaden, välsignades och vinbestänktes för att familjen kommande år skulle få goda skördar. Sist ströddes salt över kubben, som skydd mot häxor och trollkarlar.

Seden upphörde när de stora öppna eldstäderna i bostäderna försvann. Med tiden blev julkubben till en mindre dekoration, som placerades mitt på bordet.

Diskussionsfrågor

1. Vad är egentligen en julkubbe?
2. Hur gjorde germanerna för att få solen att återvända när det var som mörkast på året?
3. Vad gjorde familjen med julkubben för att det skulle gå bra för dem nästa år?
4. Varför försvann seden med julkubben, tror man?
5. Julkubben fick en ny slags form i Frankrike mot slutet av 1800-talet. Vilken?

12. Om julberättelser

Julnatten har gett upphov till många berättelser. Det gemensamma för dem är att de blandar religiösa och hedniska föreställningar. Ursprungligen dök berättelserna upp i skrifter på 100-talet efter Kristi födelse, som berättade fantastiska detaljer kring Jesus födelse. Historierna berättades ofta just på julafton. Varje berättare la till någon detalj som skiljde sig, så med tiden kom berättelserna att låta olika. Historierna ändrades, broderades ut och blev till sagor om mirakler som bara skedde på julnatten.

Vissa berättelser handlar om hur djuren plötsligt kunde tala under midnattsmässan. Andra om hur julen förde med sig godhet till människors hjärtan. På 1800-talet, under den viktorsianska eran, blev det sistnämnda en egen litterär genre.

År 1843 skrevs En julsaga av Charles Dickens. Sagan skildrar den sedelärande berättelsen om snåle och elake Ebenezer Scrooge, som får besök av julens tre andar. En annan känd berättelse handlar om Jultomten, den godmodige och skäggige mannen vid Nordpolen. Varje land har sina berättelser, men många är släkt med och påminner om varandra.

Svenska klassiska julberättelser är till exempel Lille Viggs julafton av Johan Ludvig Runeberg. Det är en liten sedelärande historia från slutet av 1800-talet om hur små pojkar borde uppföra sig. Astrid Lindgren har också författat många historier som handlar om hur julen firades förr i tiden julen, till exempel i Madickens hem och hos barnen i Bullerbyn. En annan klassiker är Olles skidfärd och Petter och Lottas jul av Elsa Beskow. Sist men inte minst har vi dikten Tomten av Viktor Rydberg.

Diskussionsfrågor

1. Ge några exempel på andra namn på en tomt.
2. Vad var det vanligt att en julberättelse handlade om.
3. Vad blev det extra populärt att berättelserna handlade om, under den viktorianska eran?
4. Vad handlar berättelsen En julsaga om?
5. Kan du ge exempel på någon julberättelse som du känner till? Gammal eller ny går bra!

Uppgifter efter visning av filmerna

1. Hur man firar jul skiljer sig på många sätt mellan olika länder. Gör ett gemensamt grupparbete som handlar om svenska jultraditioner, från 1800-talet och fram till idag. Använd texter, bilder, filmer med mera. Redovisa i form av en utställning i klassrummet, eller en webbsida.
2. Leta reda på någon klassisk berättelse om julen, som till exempel Olles skidfärd av Elsa Beskow, Tomten av Viktor Rydberg, En julsaga av Charles Dickens eller Julberättelser av Astrid Lindgren. Välj valfri bok och läs. Skriv en kort recension!
3. Kalle Anka och hans vänner önskar God Jul är för många svenskar ett "måste" klockan 15 på julafton. Hur kommer det sig, tror ni?

Här kan du hämta mer information

- http://www.julgran.com/sidor/tradition_historik.htm – julens traditioner
- <http://www.jul-i-sverige.se/jul/jultraditioner.htm> – mer om jultraditioner
- <http://www.jul-igen.nu/historia.htm> – och ännu mer...
- <http://sv.wikipedia.org/wiki/Jul> – och ännu lite till...
- <http://sv.wikipedia.org/wiki/Julkrubba> – om julkrubbor
- <http://ungdomar.se/text.php?text=19> – tankeväckande om julandan
- http://sv.wikipedia.org/wiki/Stilla_natt – läs mer om vapenstillståndet under första världskriget
- <http://julen.ifokus.se/articles/4d71677db9cb46221d076b54-julgranens-historia> - om julgranar
- <http://varldenshistoria.se/kw/julgran> – mer om julgranar
- <http://varldenshistoria.se/julkalender/6-december-varifran-kommer-jultomten> – om jultomten
- <http://www.jul-i-sverige.se/jul/jultomten.htm> – mer om jultomten
- http://www.carols.org.uk/twas_the_night_before_christmas.htm – läs "Night before christmas"
- http://www.thecoca-colacompany.com/heritage/cokelore_santa.html – se Haddon Sundbloms klassiska bilder
- <http://www.samlaren.org/jennynystrom/> - klassiska tomtar av Jenny Nyström
- <http://thedronesclub.nu/2011/12/20/gastinlagg-hur-du-lyckas-med-julkalkonen/> - så tillagas en klassisk julkalkon
- http://sv.wikipedia.org/wiki/Tre_vise_m%C3%A4n – om de tre vise männen
- <http://blog.svd.se/historia/2012/01/06/de-tre-vise-mannen/> – mer om de tre vise männen
- http://www.katoliknu.se/html/liturgi_viseman.htm – och ännu mer...
- <http://runeberg.org/fataburen/1908/0103.html> – om traditionen med julkubbar på Gotland
- <http://caferatatosk.wordpress.com/skattkammare/jul/> - om julberättelser
- <http://www.kicki.famlin.se/julberattelser.htm> – klassiska julberättelser i urval
- www.ne.se – Nationalencyklopedin
- www.google.se – Användbar sökmotor
- www.dn.se – Dagens nyheter
- <http://www.thefactlab.com/?setcountry=Other&setlanguage=Swedish/> - Dagens nyheter skolsajt
- www.wikipedia.se – Bra nätencyklopedi
- www.cinebox.se – Cinebox hemsida